

ЕКСТЕР'ЄРНІ ОЗНАКИ СЛІПАКІВ ЯК КРИТЕРІЇ ВИДОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В ТЕРЕНОВИХ УМОВАХ

Коробченко М.А.

*Національний науково-природничий музей НАН України, Київ
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*

Сліпаки (*Spalacidae*) є представниками вузькоспеціалізованої групи гризунів-землерийів і представлені в Україні п'ятьма видами з двох близьких родів – *Spalax* та *Nannospalax*. Усі їхні види є суворо підземними гризунами, і спеціалізація до постійного існування у підземному екоотопі визначає відсутність значимих морфологічних відмінностей між ними.

Значний обсяг сучасних досліджень цієї групи присвячений особливостям просторового розподілу, відносній чисельності й аналізу мінливості краніальних ознак непараметричними статистичними методами. На сьогодні бракує даних щодо мінливості й відмінностей між видами сліпаків, аналізу морфологічних, краніальних та екстер'єрних відмінностей між ними. Через те, що для усіх видів сліпаків характерна сувора алопатрія і що у кожній місцевості присутній лише один їх вид, більшість досліджень базується на описі та визначенні видів за формальним географічним критерієм.

Попри те, що на сьогодні в межах України остаточно визначено географічні межі видових ареалів сліпаків (переважно межами виступають ріки), існують проблеми точного визначення меж між окремими видами. Наприклад, межу ареалів між *N. leucodon* і *S. zemni* обмежують річищем Південного Бугу (Топачевський, 1969; Філіпчук, Янголенко, 1986), проте досліджені нами зразки черепів із Веселинського р-ну Миколаївщини (leg. К. Редінов) та Комінтернівського р-ну Одещини (кол. ННПМ) ідентифіковані як *S. zemni*. Окрім того, сліпак подільський має межі поширення ще з трьома видами: *S. graecus* (межею є Прут), *S. microphthalmus* (межею є Дніпро), *S. arenarius* (межею є Нижній Дніпро). Такі дані, очевидно, також можуть бути уточненими. Окрім того, недостатньо досліджені особливості поширення виду *Spalax microphthalmus* на півдні ареалу (межа з *S. arenarius* та *S. giganteus*) та існує припущення про існування підвидових форм, розділених Дінцем.

Із урахуванням названих проблем опису поширення сліпаків і потреб у ідентифікації їхніх видів у теренових умовах, важливе значення має визначення набору чітких і стабільних ознак видової діагностики – як краніальних, так і екстер'єрних. Екстер'єрним відмінностям у сучасних дослідженнях приділено мало уваги. Водночас існує велика кількість детальних описів форми, довжини і ваги тіла та відтінків забарвлення видів сліпаків, яка в описах різних дослідників може суттєво різнитися.

Сучасні дослідники при характеристиці видів часто подають описи екстер'єрних ознак, взяті з праць давніших дослідників (Огнев, 1928; Решетник, 1941), не наводячи своїх власних даних. В інших випадках опису екстер'єрних ознак зовсім уникають, наводячи лише краніальні або загальні метричні відмінності. Наприклад, при першому описі *S. graecus* в Україні та спростовуванні власних

попередніх даних про поширення на Буковині *S. zemni*, К. Янголенко (1966) у порівняннях цих видів зовсім не наводить екстер'єрних ознак як несуттєвих з її точки зору. Так само сучасні дослідники не звертають жодної уваги на екстер'єрні ознаки, визначені раніше як діагностичні.

Уперше для території України Є. Решетник (1941) в описі ознак 4-х видів сліпаків (*N. leucodon*, *S. microphthalmus*, *S. zemni* та *S. arenarius*) детально аналізує відтінки й варіанти забарвлення хутра, зміни його з віком та упродовж року і робить висновок про подібність забарвлення загалом. Для цих видів нею визначено спільну гаму забарвлення – попелясто-сірого кольору з рудуватим смагом. При цьому вказано на відмінності у забарвленні видів: для *N. leucodon* характерний темно-свинцевий колір зі шкіряно-коричневим відтінком, а для *S. arenarius* зазначено світло-вохристо-шкіряний відтінок, помітно світліший за інші види. Для *S. microphthalmus* відзначено відмінності у забарвленні зразків із Нижньоволзького та Центрально-Чорноземного районів РФ від сліпаків з лівобережної частини України (тобто Харківської, Полтавської, Дніпропетровської, Донецької та Луганської обл.), що визначається наявністю яскравої білої повздовжної смужки посеред лоба до потиличної частини у перших (з РФ) та «сивини» (весь лоб майже білого кольору) у других (Україна). Інтенсивність «сивини» зростає з віком, а у молодих тварин (до 1–1,5 місячного віку) сивина однаково відсутня. На досліджених нами зразках і фотографіях (n = бл. 20–25) із Луганщини та Харківщини також відзначено світліший колір лобної частини голови у дорослих сліпаків.

Решетник (1941) у своїй праці вперше вказала на ще одну важливу екстер'єрну ознаку, яка зовсім не згадується у працях подальших дослідників: «п'ятчок» (тобто ринарій) у *N. leucodon* завжди світло-рожевого кольору, а для *S. microphthalmus*, *S. zemni* та *S. arenarius* вказано смолисто-чорний його колір. Надійність цієї ознаки (колір ринарія) відзначена автором на всіх досліджених зразках (і зібраних фотоматеріалах) різних видів сліпаків з Луганщини, Харківщини, Дніпропетровщини, Одещини та Миколаївщини.

Також нами відзначено різні варіанти забарвлення ринарія: від суцільно-чорного до земляно-світлого і неповного чорного (зі світло-рожевими ділянками навколо ніздрів). Окрім того, у *S. microphthalmus* з Донецької обл. (м. Олександрівка) відзначено майже повну відсутність чорного кольору ринарія. У праці Є. Решетник не згадано сліпака буковинського (*S. graecus*), і тому детальних описів цього виду дотепер немає. На фотоматеріалах, люб'язно наданих нам І. Скільським, у *S. graecus* ринарій телісно-рожевого кольору, що значно відрізняється від *S. microphthalmus*, *S. zemni* та *S. arenarius*.

У досліджених нами зразків *S. microphthalmus* із Луганщини відзначено ще одну цікаву екстер'єрну ознаку – наявність чорної смужки на шкірі по обох краях подошви передніх і задніх кінцівок. Варіанти цієї ознаки: від яскраво виражених чорних смуг до блідо-темних і повністю відсутніх. Отже, проведене автором дослідження дає змогу виокремити три групи ознак (забарвлення спини і голови, колір ринарія та подошовні смужки).

ББК 28.088Л6
С 78

С 78 **Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку :**
матеріали наукової конференції (6–9 вересня 2012 р., смт Шацьк). – Львів : СПОЛОМ,
2012. – 104 с.

ISBN 978-966-665-736-0

Збірник матеріалів конференції включає роботи дослідників, які працюють над вивченням екологічного стану довкілля та вирішенням проблем збереження біорізноманіття й оптимального використання територій природно-заповідного фонду України; зменшення негативних антропогенних впливів і рекреаційного навантаження на природні екосистеми; формування національної екомережі.

До збірника увійшли результати наукових досліджень у сфері екології, гідрохімії, гідробіології, токсикології, біологічного різноманіття, охорони і раціонального використання природних ресурсів.

Для екологів, біологів, геологів, географів, працівників лісового господарства, заповідників, національних парків та інших природоохоронних установ.

За достовірність викладених наукових фактів відповідальність несуть автори.

ББК 28.088Л6

ISBN 978-966-665-736-0

© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012
© Шаський національний природний парк, 2012
© Видавництво «СПОЛОМ», 2012